

فرهنگ واژگان و اصطلاحات طنز
محمدرضا اصلانی (همدان)
کاروان، چاپ اول ۱۳۸۵، ۲۷۸ ص

اکرم هراتیان *

فرهنگ طنز

هدف آقای اصلانی از تدوین چنین فرهنگی، گردآوری «واژگان و اصطلاحات ادبی، نمایشی و تصویری است که به نوعی به خنده و شادمانی و انبساط خاطر و موارد مشابه مربوط است و دیگر نشان دادن ریشه‌شناسی واژگان و صورت‌های منسوخ و تطبیق موارد مشابه با دیگر زبان‌ها^۱ و تحولی که هر واژه در طول زمان پذیرفته است.

هر واژه‌ای در محور همنشینی کلام یا قراردادهای زبانی افراد با یکدیگر و در مکان‌ها و زمان‌های گوناگون توانایی پذیرش معنای طنز را دارد؛ با این دید هر واژه‌ای طنزآمیز است و تاب تحمل بار طنز را در خود دارد؛ اما در طول زمان واژه‌هایی بار معنایی خاص خود را تا حدی حفظ می‌کنند که می‌توان تعریفی خاص از آنها ارائه داد و نمونه‌ها و شواهدی برای آنها آورد و این چنین واژه‌ها دیگر یک کلمه یا چند کلمه معنا ندارند؛ بلکه باید در محدوده‌ای تعریف شوند و شایستگی آن را می‌یابند که مدخلی برای تدوین فرهنگ خاص مانند فرهنگ واژگان و

«طنز تفکر برانگیز است و ماهیتی پیچیده و چند لایه دارد. اگرچه طبیعتش بر خنده استوار است، اما خنده را تنها وسیله‌ای می‌انگارد برای نیل به هدفی برتر و آگاه کردن انسان به عمق رذالت‌ها. طنز گرچه در ظاهر می‌خنداند، اما در پس این خنده واقعی تلخ و وحشتناک وجود دارد که در عمق وجود خنده را می‌خشکاند و او را به تفکر وامی‌دارد...».

آنچه در سرآغاز این نوشتار نقل شده است، بخشی از مدخل طنز^۱ در کتاب فرهنگ واژگان و اصطلاحات طنز است که به تازگی به کوشش محمدرضا اصلانی به چاپ رسیده است. بنابر اظهارات نویسنده در مقدمه کوتاه کتاب «این کتاب اولین فرهنگ تخصصی واژگان و اصطلاحات طنز در ایران» است. البته پیشتر دکتر علی اصغر حلبی در بخشی از کتاب ارجمند تاریخ طنز و شوخ‌طبعی در ایران و جهان اسلام، چنین اقدامی کرده‌اند و فرهنگنامه‌ای در همین راستا ترتیب داده‌اند. (بنگرید به: حلبی، ص ۹۴-۱۷۷).

اصطلاحات طنز شوند.

مؤلف این فرهنگ با تدوین این کتاب تلاشی را به سامان رسانده است، در جهت مسائل تئوری طنز (اصلائی، ص ۸). این فرهنگ نزدیک به ۱۲۰ مدخل دارد و برای پرهیز از تکرار مانند دیگر فرهنگ‌ها از مدخل‌های ارجاعی هم استفاده شده است. از طرف دیگر مؤلف کوشیده است تا حد امکان مدخل‌ها با یکدیگر تزاخم پیدا نکنند و هر مدخل چارچوب منطقی خود را بیابد؛ برای نمونه مدخل طنز که از مهم‌ترین بخش‌های کتاب است، مدخل‌های گوناگونی دارد. طنز، طنز پیچیده، طنز غیرمستقیم، طنز جوونالی، طنز ساده، طنز سیاه، طنز منیبوسی و... و چنین است مدخل کمدی.

در مقابل هر مدخل معادل لاتین آن ضبط شده است و چنانچه برخی از مدخل‌ها معادلی در فرهنگ‌های دیگر ندارند، آن مدخل با حروف آوانگار آمده است. مانند: کاریکلماتور^۳.

و در کنار برخی از مدخل‌ها معادل‌های دیگر که ارزشی به اندازه مدخل اصلی نداشته‌اند یا رایی مدخل اصلی را ندارند، در کنار مدخل اصلی آورده شده است. مانند: «سقطاً» معادل‌های دیگر، دشنام، زخم زبان، ناسزا.

ساختار توضیحات هر مدخل شامل تعریف و توضیح آن، سابقه تاریخی، که برخی تا یونان باستان هم می‌رسد، و ریشه‌شناسی همراه با نمونه معروف از آن مدخل است.

این نمونه‌ها که مؤلف نهایت دقت را در گزینش آنها به کار برده است، گلچینی از بهترین و معروف‌ترین آثاری است که در زمینه هر مدخلی پدید آمده است و مؤلف آنها را از منابع فارسی و لاتین برگزیده است. این نمونه‌ها از ارزش‌ترین بخش‌های کتاب‌اند و کتاب را به جُنگی خواندنی تبدیل کرده است.

در پایان هر مدخل، جای خالی کتابنامه‌ای مختصر به چشم می‌خورد؛ شاید علت آنکه مؤلف چنین بخشی را تعبیه نکرده، تکراری بودن منابع است؛ اما به هر حال کمک با ارزشی به خوانندگان و خواهندگان بود تا سریع‌تر به سرچشمه‌های مطالب مؤلف دست یابند.

مدخل‌های جدید در این فرهنگ به چشم می‌خورد که بیشتر در متن جامعه ایرانی شکل گرفته‌اند و نوظهورند، افیونیه (تریاقیه)، بقال‌بازی، کچلک بازی و... .

آنچه به ارزش کار مؤلف می‌افزاید تدوین فهرستی از طنزنویسان مطبوعات ایران همراه با اسم مستعار و نام نشریاتی است که در آن فعالیت داشته‌اند. همه اینها ذیل مدخل «اسم مستعار» است که نام ۲۶۲ نفر از معروف‌ترین‌ها را در برمی‌گیرد.

طنز در همه جا می‌تواند خودنمایی کند، حتی در میدان جنگ. چون مؤلف کوشیده است فرهنگی نسبتاً کامل تدوین کند، با درایت خاصی تحت مدخل شوخ‌طبعی‌های جبهه^۵ توصیفی خلاصه از این مدخل ارائه می‌دهد و نمونه‌هایی از این شوخ‌طبعی‌ها را می‌آورد (فهیمی،

ذیل شوخی‌طبعی‌ها).

طنز فقط در کلمات و ترکیب کلام شکل نمی‌گیرد، بلکه تصاویر هم می‌توانند، مایه‌های طنز را در خود جای بدهند. مؤلف از این نکته غافل نبوده است. وی مدخل‌هایی چون طنز تصویری، عکس طنز، کاریکاتور، کاریکاتور در نقاشی، ترتیب داده است. یکی از مدخل‌های این فرهنگ «میرنوروزی» است، شاید بهتر بود مؤلف علاوه بر توضیحاتی که آورده، به این شعر حافظ هم اشاره‌ای می‌کرد:

سخن در پرده می‌گویم چو گل از غنچه بیرون آید

که بیش از چند روزی نیست حکم میرنوروزی
و با عنایت به تعلیقات مرحوم علامه قزوینی و دکتر قاسم غنی به سابقه تاریخی این رسم در تاریخ جهانگشا و تذکره دولتشاه سمرقندی اشاره می‌شد (بنگرید به: قزوینی و غنی، ص ۵۰۴-۵۰۹).

اصولاً فرهنگ‌ها در زیرمجموعه کتاب‌های مرجع قرار می‌گیرند که محقق یا مراجعه‌کننده، فقط برای مورد یا موارد خاص به آن مراجعه می‌کند و سرتاسر یک فرهنگ به یک باره خوانده نمی‌شود؛ اما فرهنگ واژگان و اصطلاحات طنز استثناست. کتابی که با کوشش فراوان آقای محمدرضا اصلائی فراهم آمده است، حجم چندانی ندارد و به صورتی زیبا و چشم‌نواز به چاپ رسیده است و در خواننده این رغبت را برمی‌انگیزد که از ابتدا تا انتها مانند جُنگی دلپذیر خوانده شود.

* عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد - واحد خوراسگان

پی‌نوشت

1. Satire

۲. بنگرید به: رضایی، عربعلی (۱۳۸۲) *واژگان توصیفی ادبیات انگلیسی-فارسی*، فرهنگ معاصر، که در آن مؤلف کوشیده‌اند، واژگان ادبی دوزبان انگلیسی و فارسی را در کنار هم قرار داده و تطبیق و توصیف کنند.

3. Karikalematur

4. Invectire

5. War fro nthumours

منابع

۱. حلبی، علی اصغر. *تاریخ طنز و شوخ طبعی در ایران و جهان اسلام*، انتشارات بهبهانی.

۲. فهیمی، سیدمهدی (۱۳۷۳)، *فرهنگ جبهه*، (ج اول)، دفتر پژوهش و گسترش فرهنگ جبهه.

۳. *حافظ قزوینی - غنی*، با مجموعه تعلیقات و حواشی علامه محمد قزوینی، به اهتمام ع- جریزدار، انتشارات اساطیر.